

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hanka, Heikki

Title: Uusia ja vanhoja havaintoja Tyrvään Pyhän Olavin kirkosta, sen esineistöstä ja sen taiteesta

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Vammalan Lions Club

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Hanka, H. Uusia ja vanhoja havaintoja Tyrvään Pyhän Olavin kirkosta, sen esineistöstä ja sen taiteesta. Sastamalan joulu, (2021), 70-72.

Heikki Hanka

Uusia ja vanhoja havaintoja Tyrvään Pyhän Olavin kirkosta, sen esineistöstä ja sen taiteesta

Tyrvään Pyhän Olavin kirkko on monella tavalla ainutlaatuinen. Kirkon uudempi historia on koskettanut koko kansaa, kun se on seurannut kirkon kattotalkoita, dramaattista tuhopoltoa, uudelleenrakentamista ja sisustuksen nykyaidekavalkadia. Katsaus siihen, mitä kirkossa on ja on ollut, avaa historiallisen taustan nykyisyydelle, ja tarjoaa samalla yllätyksiä, vastauksia arvoituksiin, ja todistaa kiistatta kirkon taidehistoriallista ainutlaatuisuutta.

Rautaveden entiselle saarelle Kallialan kupeeseen 1500-luvun alussa rakennettu Pyhän Olavin kirkko pystytettiin samalle paikalle, jossa oli sijainnut jo aiemmin vähintään yksi vanhempi puukappeli. Rautakaudella saarella oli ollut kalmisto, ja sijainti vilkkaan kauppareitin varrella on jättänyt arkeologialle löydettäväksi runsaasti myös keskiaikaa vanhempaa esineistöä. Edellisestä puukirkosta on säilynyt myös taidearteita. Preussissa 1400–1420 välisenä aikana valmistetun alttarikaapin aihe oli Neitsyt Marian taivaallinen kruunaus, mutta säilyneissä reliefeissä esiintyy Kristus valtaistuimella ympärillään kohtauksia Jeesuksen syntymästä, hautaan laskusta, haudasta nousemisesta ja Lasaruksen herättämisestä. Uutteen kirkkoon hankittiin

vuoden 1500 tienoilla veistokset pyhä Katariina Aleksandrialainen, pyhä Bernardinus Sienalainen, pyhä Stefanus, pyhä Anna ja kaksi tunnistamatonta naispyhimystä. Veistoksista neljä viimeksi mainittua ovat kotimaista tuotantoa. Kaikki pyhäinkuvat kuuluvat Kansallismuseon kokoelmiin, samoin kuin saksalaista alkuperää oleva messukasukka.

Veistokset oli sijoitettu kirkon pääalttarille, pohjoisseinän pyhän Marian alttarille ja eteläseinän pyhälle Olaville omistetulle pitäjänalttarille. Kuoriosan yläpuolella ollut kotimainen triumfikrusifiksi säilyi aina vuoden 1997 tulipaloon saakka. Pienempi alttarikrusifiksi, joka on ns. Korppoon mestarin tuotantoa, siirrettiin vuonna 1855 valmistuneeseen Tyrvään uuteen tilikirkkoon. Kirjaomaisuudesta on säilynyt 1480-luvun rukouskirja ja psalttari. Nämä ja ainutlaatuiset tilikirjat (1469–1524) toi päivänvaloon rovasti Antero Wareljus 1850-luvulla. Hävinneeseen esineistöön kuuluu Kustaa Vaasan voutien 1558 takavarikoimat monstranssi ja risti, joiden arvometalli päätyi helpottamaan valtiollista kassakriisiä.

Keskiajalta säilyneet veistokset osoittavat, että ne kelpasivat kirkonkoristeiksi myös uskonpuhdistuksen jälkeen. Sivualtta-

rit jäivät toki tarpeettomiksi, mutta vanha alttarikaappi kelpasi, kunhan sen mariologista kuvaohjelmaa hiukan kevennettiin ja reliefit sijoitettiin uuteen taustaan, jossa huomiota herättää kaariaukkoja reunustavien pylväiden ajanmukaiset barokki-kierteet. Myös muut veistokset ovat saaneet pintaansa uusia maalikerroksia. Penkit ja jonkinlainen saarnatuolikin ehkä hankittiin, mutta tiedot niistä ovat hävinneet 1600-luvun alkupuolelle ajoittuneessa tulipalossa. Kirkon sisustuksen uudelleen rakentaminen toteutettiin vuosien 1646–1667 välillä. Puuseppä Nils Bengtson valmisti 1646 uuden saarnatuolin, joka edustaa ns. Kokemäenjoen tyyppiä, jolle on tunnusomaista barokin muotoaiheet ja arabeskikuvioinen pintakoristelu. Vastaava koristelutapa on tuttu etenkin Axel Oxenstjernan Tidön linnan ovista, jotka olivat valmistuneet vain muutamaa vuotta aiemmin. Kuoriosaa uudistettiin 1653, lehterit ja sisäkatto valmistuivat 1659. Kirkon penkkikorttelit nikkaroi puuseppä Matts Blådick 1665. Edellisten lisäksi sisustustöistä maksettiin tilikirjojen mukaan myös kirkonrakentaja Hans Bengtssonille.

Kirkot olivat 1800-luvun alkuun saakka myös hautapaikkoja, joissa arvokkaimmat leposijat sijaitsivat lähinnä alttari-alueella. Hautauksiin liittyvät muistomerkit kuuluvat erityisesti 1600-luvun kirkkosisustukseen. Tyrvällä sellaisia olivat kotka-aiheinen epitaftautila ja Ruotsilan kartanon omistaneen ratsumestari Dirick von Ringemanin (kuollut n. 1684) hautausvaakuna. Ruotsila oli aluperin maineikkaan sotapäällikkö Christoffer Burmeisterin (n. 1600–1671 jälk.) omaisuutta, jonka peri hänen tyttärensä Gert-rud, ratsumestari von Ringemanin puoliso. Christoffer Burmeisterin toinen tytär, Cristina Juliana Thavonius (1674–1750) lahjoitti kirkkoon haudatun isänsä sekä edesmenneen puolisonsa Johan Thavoniuksen (1672–1730) muiston kunniaksi vuonna 1732 mes-sinkisen kattokruunun, joka on säilynyt uudessa kirkossa.

Hautamuistoiksi voidaan tulkita myös 1702 kuolleen kruun-nunvouti Engelbrekt Staaren (1655–1702) lesken Elisabet Has-saleniuksen (n. 1654 – 1742) lahjoittama messinkikruunu ja epi-tafiksi kehystetty muistovärssy. Kyntiläkruunu on edelleen uudessa kirkossa, samoin kuin varhaisen pietismin kärkihah-mon, kirkkoherra Johan Wegeliuksen (1659–1725) vuonna 1703 lahjoittama messinkinen alttarikynttelikkö.

Kirkon ylläpito vaati jatkuvia ponnistuksia myös 1700-luvun aikana. Kirkkohautauksen vuoksi lattia ja penkit olivat koval-la kulutuksella. Kuoripenkit uudistettiin 1720-luvulla ja loput seuraavalla vuosikymmenellä. Kuori-ikkunan alle pystytettiin uusi alttarirakennelma, jossa toteutettiin oloissamme erittäin harvinainen valeperspektiiviratkaisu myöhäisrenessanssin ja barokin ihanteiden tapaan. Ikkunaa kohden kapenevilla viisto-muodoilla saatiin kirkon keskiakseli näyttämään todellista pidemmältä. Kirkon katon kunnostustyöt annettiin kirkonraken-taja Antti Piimäsen tehtäväksi. Sisäholvi rakennettiin uudelleen 1747 ja seuraavana vuonna ulkokatto sai uuden paanituksen. Katossa käytetyillä eri muototoisilla paanuilla saatiin aikaan myöhäiskeskiaikaan tai renessanssiin viittaava rombikuviointi, joka sopi mainiosti kirkon muuhun ulkoasuun.

Seuraava korjausvaihe sijoittui 1770-luvulle, jolloin kirkonra-kentaja Mikael Lajanderin johdolla poistettiin vanha kuoriaita, rakennettiin länsilehteri ja koko seinän pituinen pohjoislehteri. Lehtereiden, penkkien ja saarnatuolin koristelun teki maalari Anders Löfmarck vuonna 1780. Altтарin osalta maalaustyön kä-siala vaikutti erilaiselta. Torveen puhaltavat enkelit ja pilviase-

telmat näyttävätkin olevan Länsi-Ruotsista 1740-luvun lopulla Suomeen saapuneen kirkkomaalari Daniel Hjulströmin (1703–1787) tuotoksilta. Hjulström työskenteli 1750-luvulla Porissa, Raumalla ja Harjavallassa, joten Tyrvään maalaukset ajoittunevat samoihin aikoihin.

Maalari Anders Löfmarckin elämänvaiheet ovat olleet tähän saakka hämärän peitossa. Eri seurakuntien henkilöarkistojen tiedoista on kuitenkin mahdollista hahmottaa hänen elämän-kaartaan. Anders Löfmarck oli syntynyt Ruotsissa vuonna 1735. Hän avioitui Tukholmassa vuonna 1764 Christina Forsbergin (s. 1746) kanssa. Perhe oli kirjoilla Ulrika Eleonoran seurakunnassa, joka antoi myös nimen 1764 syntyneelle esikoiselle. Carl-poika syntyi Tukholmassa 1768, mutta kolmas lapsi Maria Charlotta 1771 Raumalla, jossa syntyneiden luettelo kertoo isän olevan työtön puutarhurimestari. Töitä löytyi pian Sääksmäeltä, jossa perhe oli kirjoilla Jutikkalan kartanon palkollisten joukossa. Carl-poika kuoli Sääksmäellä vain viisivuotiaana, mutta seuraavana vuonna perheeseen syntyi Lovisa-tytär. Syyskuussa 1775 Anders kävi vielä ripillä Sääksmäellä, mutta sen jälkeen hänet tavataan seuraavan kerran vasta 1770-luvun lopussa Tyrvään asiakirjoista. Puutarhurin ammatin lisäksi Anders oli harjaantunut maalarin ammatissa, joten Tyrvällä vuonna 1779 syntyneen Anders-pojan isän amma-tiksi ilmoitetaan maalari. Perhe asui Vehmaisissa kirkkoniemeä vastapäätä, joten kesällä 1780 Andersin on ollut kätevä soudella Rautaveden selän yli maalaustyömaalle. Vehmaisissa syntyivät vielä pojat Elias (1782) ja Gustaf (1784). Viimeiset maininnat Anders Löfmarckista löytyvät kesällä 1786 syntyneen ja syksyllä kuolleen Fredrik-pojan kirkonkirjamerkinnöistä. Tyrvään kirkon lisäksi ei Andersin maalaustöistä ole toistaiseksi löytynyt muita tietoja.

Tyrvään lehtereiden, penkkien ja saarnatuolin maalauksissa oli kuvattu harvinaisen runsas kasvimaailma. Poikkeukselliseen kuvaohjelmaan löytyy luonnollinen selitys Löfmarckin puutarhurin ammattitaustasta. Kuoriosan paratiisia ja syntiinlankeemusta kuvaavissa aiheissa kasvimaailma pääsee oikeuksiinsa. Kirkossa vuonna 1892 vierailleen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisen retkikunnan johtaja Emil Nervander piti maalauksia suorastaan maamme ensimmäisenä kasvitieteellisenä kuvastona, joka jätti varjoonsa jopa Elias Tillandzin Turun Akatemiassa tekemän Catalogues Plantarum -teoksen (1673). Lehtereiden kärsimyshistorian ja saarnatuolin apostolinkuvat ovat olleet selvästi haasteellisempia toteuttaa. Espanjankielisten nimitekstien perusteella maalari on löytänyt ainakin osit-tain esikuvansa espanjalaisesta grafiikasta tai kirjankuvituk-sesta. Kvaliteettiä on ollut käytettävissä ilmeisen niukasti, sillä paikkakunnalla on jo aiemmin havaittu, että keskiaikaisen alta-rikaapin kuva Jeesuksen haudasta nousemisesta on identtinen Löfmarckin lehterimaalauksen kanssa.

Tyrvään uuden kirkon valmistumisen jälkeen ei vanhan kir-kon sisätilaa ollut enää tarvetta uudistaa korjaustöillä. Lähes koskemattomana 1800-luvun puolivälistä lähtien ollut interiööri oli kuin aikamatka 1600- ja 1700-lukujen luterilaisen kirkko-tilan ideaaleihin. Arvokkainta omaisuutta siirrettiin toki uuteen kirkkoon ja keskiajan veistoksia museoitettiin 1870-luvulla. Myös vähempiarvoista esineistöä on kulkeutunut museoihin. Sata-kunnan museossa Porissa säilytetään kirkon jalkatuolia ja puu-kappaletta, joka lienee kuulunut palaneeseen saarnatuoliin.

Kirkon kokeman tuhopolton seurauksena sen poikkeuksel-lisen autenttisenä säilynyt interiööri menetettiin, mutta ainut-

laatuudelle saatiin jatkoa, kun kirkko päätettiin rakentaa uudelleen pystyyn jääneiden kivimuurien sisälle. Arkkitehti Ulla Raholan ammattitaitoinen kirkonkorjausnäkemys, dialogi sisätilyryhmän, seurakuntatason ja asiantuntijaryhmien kanssa tuotti lopulta selkeän tilaratkaisun, joka on samaan aikaan sekä nöyrä menneelle että ylpeä omalle ajalleen. Hämmästyttävää oli sekin, että uudelleen rakennettuihin pintoihin päätettiin teettää nykytaidetta edustavat kirkkomaalaukset. Kirkosta ei haluttu rekonstruktioita, sillä 2000-luvulla ihmisiä tulee puhutella 2000-luvun taiteen kielellä, ja vaikka nykytaide ja nykykirkko eivät ole eläneetkään missään tiiviissä symbioosissa, on molemmilla yhteinen päämäärä tehdä todelliseksi jotain, mikä ei ole käsin kosketeltavaa. Taiteen avulla voidaan uskosta ilmaista jotain sellaista, mihin sanat eivät yllä. Hanketta valmistellut luonnosryhmä jatkoi keskustelevaa työtappaa, jossa kohtasivat taide ja teologia, sekä monen käytännön ongelmien ratkaisutarpeet. Vanha kirkkomaalausperinne oli katkennut jo aikoja sitten, eikä Löfmarckin kaltaisia ammattimaalareita ollut enää neuvojiksi. Kuvaohjelman peruslähtökohdaksi tuli figuratiivisen otteen vaatimus, mutta ei kuvittava, vaan kuvan taiteen kautta uskon merkityksiä syvemmin luotaava.

Kirkkomaalauksen toteuttajiksi valittiin kaksi maamme eturivin taiteilijaa, Kuutti Lavonen ja Osmo Rauhala, joiden taiteilijaluonteet ovat jo lähtökohtaisesti hyvin erilaiset. Rauhalan alttarin ja saarnatuolin kuvasarjoissa luomisen, paratiisin ja syntiinlankeemuksen kuvat toistavat puutarhuri Löfmarckin kasvimaailman 2000-luvun luonnontieteellisen näkemyksen tulkinnoin. Löfmarckin kärsimysnäytelmä toistuu Lavosen lehtereihin toteuttamassa Ristin tien kuvasarjassa. Ristin tie on katolisissa kirkkoissa säännönmukaisesti toistuva kuvasarja, jonka pysähdyspaikkakohdat ovat usein melko kaavamaisesti toteutettuja esityksiä. Lavosen pysähdyspaikat pysäyttävät katsojan tavanomaista tehokkaammin. Kuvat eivät alistu ylimalkaiseen vilkaisuun, vaan vaativat osakseen sekä katseen että mielen syventymistä kunkin aiheen edessä. Nykytaiteesta huolimatta Lavonen on ollut erityisen herkkä myös historialle. Kuvasarjasta löytyy viittauksia barokin uskonnolliseen kuvastoon, mutta päinvastoin kuin monet barokkilähteitä esikuvinaan käyttäneet taiteilijat, ei Lavonen tyydy jäljentämään kuvia kuvituksena, vaan koskettaa barokin tunnemoduksia nykyajan ehdoilla. Osmo Rauhalan kuvasarjan ainutlaatuisuus ilmenee ensisijaisesti siinä, että hän tuo tieteen valon uskon kenttään. Kuvissa näkyy mitä *tiedämme* maailman synnystä, mutta tieto ei aja uskoa umpikujaan, vaan kertoo taiteella, mitä asiasta ymmärrämme. Lavosen tunnepainottunut barokkiperinne laajenee Rauhalan kuvissa 1700-luvun valitussaatteeksi. Kirkko on tiedon paikka, joka kantaa ihmiskuntaa maallisen vaelluksen aikana. Nykyaikana ei aina muisteta, että koulutuksellisella sivistyksellämme on kirkolliset juuret. Kahden erilaisen kirkkomaalarin työt tuovat mieleen 1600- ja 1700-lukujen estetiikan kiistakentän. Aikakausi yritti selvittää, kumpi on parempi; Nicolas Poussinin edustama ääriviivoin ja piirtämiseen perustuva ilmaisu vai Pier Paul Rubensin ääriviivoja karttava vapaa maalauksellisuus. Tyrväällä poussinismi ja rubenismi kohtaavat sulassa sovussa, eikä niiden välille muodostu esteettistä kiistakapulaa.

Nykytaiteen lisäksi kiinnittyä Tyrvään kuvakirkossa huomio suurikokoiseen puukrusifiksiin, joka sijaitsee alttarin oikeanpuoleisella seinällä paikassa, jossa oli ennen paloa kirkon alkuperäinen triumfikrusifiksi. Kyseessä on itärajan takaiseen Karjalaan jääneen Pyhäjärven kirkon entinen krusifiksi. Kirkko poltettiin talvisodassa vuonna 1940, mutta suuri osa esineistös-

tä saatiin pelastettua. Esineiden ensimmäinen evakointipaikka oli Tyrvää, jonne pyhäjärveläisiäkin sijoitettiin sodan jälkeen merkittävässä määrin. Lakkautettujen seurakuntien omaisuuden tultua kirkkohallituksen omistukseen, annettiin evakoseurakuntien esineistöä seurakuntiin eri puolella maata. Krusifiksi päätyi Pellon seurakunnalle Turtolan kirkon koristukseksi. Sitten se poistettiin käytöstä, ja kun Tyrvään Pyhän Olavin kirkon uusi sisustus oli tekeillä vuonna 2002, sovittiin kirkkohallituksen, Pellon ja Tyrvään seurakuntien sekä Pyhän-Säätiön kanssa, että krusifiksi sijoitetaan uudelleenrakennettuun kirkkoon, mikä toteutuikin seuraavana vuonna. Seudun vahvasta pyhäjärveläisestä identiteetistä kertoo myös kirkon vaivaiskukka, joka on pyhäjärveläissyntyisen kansantaiteilija Matti Pohjolaisen (1922 – 2008) käsialaa.

Tyrvään krusifiksin evakkovaiheet ovat hämmästyttäviä, mutta vähintäänkin yhtä hämmästyttäviä ovat sen varhaisemmat vaiheet. Kyseessä on Pyhäjärven lahjoitusmaana Pietari Suurelle tehdyistä palveluksista saaneen kreivi, kenraali ja Moskovan käskynhaltija Pjotr Saltykovin sekä pyhäjärveläisten ruotusotilaiden yhteinen lahjoitus vuonna 1764. Venäläisiä joukkoja komentanut kenraali ja ruotusotilaat olivat osallistuneet Pommerin sotaan (1756 – 1763), jossa sekä Venäjä että Ruotsi olivat poikkeuksellisesti samalla puolella Preussia vastaan. Todennäköisenä sotasaaliina he toivat nykyisen Puolan seudulta kaksi krusifiksia, jotka molemmat lahjoitettiin Pyhäjärven kirkkoon. Saltykovin krusifiksi oli maalattu ja ruotusotilaiden kullattu. Molemmat krusifiksit ovat kulkeneet saman evakkotaipaleen, mutta sotilaiden lahjoitus on päätynyt nykyään Vammalan seurakuntataloon. Mielikuvitus voi askaroida historian ihmeellisyyksillä, sillä Saltykovin lahjoittaman krusifiksin sijoilla ovat monet Tyrväänkin ruotusotilaat istuneet kuulemassa Herran sanaa, sillä paikkakuntalaista oli koottu Porin rykmentin Tyrvään komppania, joka taisteli Saltykovin ja pyhäjärveläisten kanssa samassa sodassa yhteistä vihollista vastaan. Suurvaltahistorian konkreettinen esimerkki Pyhän Olavin kirkon alttariseinällä on lopulta vain yksi hämmästyttävä ainutlaatuisuuden sarjassa, jonka kirkko kokijalleen tarjoaa.

Lähteet

- Digitaalirarkisto (<http://digi.narc.fi>), Suomen sukututkimusyhdistyksen arkistot (<http://sukuhistoria.fi>), Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat Hiski (<https://hiski.genealogia.fi/historia/>).
- Rauman seurakunta (Syntyneet).
- Sääksmäen seurakunta (Syntyneet, Kuolleet, Rippikirja).
- Tyrvään seurakunta (Syntyneet, Tilit).
- Museovirasto, Suomen Kansallismuseo, Helsinki.
- Esinekokoelma.
- Topografinen arkisto, Tyrvää.
- Satakunnan Museo, Pori.
- Esinekokoelma.
- Urpo Vuorenoja, suullinen tiedonanto, 2019.
- Hiekkanen, Markus, Tyrvään Pyhän Olavin kirkko. Vammala, 1997.
- Hiekkanen, Markus, Satakunnan kirkkorakennusten vaiheita keskiajalla. Tyrvään seutu Suomenselän kulttuurista uuden ajan alkuun. Tyrvässä tutkittua. [Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXVIII], Vammala, 1998.
- Hiekkanen, Markus, Suomen keskiajan kirkot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 117. Helsinki, 2007.
- Kolari, Eino, Tyrvään vanha kirkko. Sastamalan seitsemän kirkkoa, Vammala, 1968.
- "Krusifiksi Vpl Pyhäjärveltä on paikallaan". Vpl Pyhäjärvi 21.9.2009 N:099, 54. vuosikerta.
- Kökö, Timo, Tyrvään Pyhän Olavin kirkon rakentamisesta 1600-luvulla. Sastamalan Joulukokous 1998. Lions Club Sastamala/Vammala. Vammala, 1998.
- [Nervander, Elias], Från trakterna af Björneborgska banan. Hufvudstadsbladet 24.4.1893.
- Pakula, Vihtori, Tyrvään Seurakunnan varhaisemmista vaiheista ja sen ensimmäisestä kirkosta. Vammala, 1957.
- Piilonen, Juhani & Niemi, Aino, Tyrvään Pyhä Olavi: Kallialan Kirkkontilit 1469–1524, Kirkon Paanukatotalkoot 1995–1997 ja jälleerakennus 1997–2003. Vammala [Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXXIII], 2003.
- Rönkkö, Marja-Liisa, Tyrvään kirkko 150 vuotta. [Tyrvään seudun Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXXXVII], Vammala, 2005.
- Silveri, Pirjo, Tyrvään Pyhän Olavin kirkko. Sata ja yksi kuvaa. Kirjapaja, Helsinki, 2010.